

Överallt liv

Lars H Gustafsson

Det var länge sedan jag läste en bok som berört mig så på djupet som Niklas Rådströms *Som har inget redan hänt* (Albert Bonniers förlag 2021). Jag läser bokens titel utan att riktigt förstå den. Först på sidan 167 ger Rådström en nyckel till hur den kan tolkas. Han beskriver den vrede inför risken att dö som en allvarlig sjukdom kan utlösa hos den drabbade. Vi vill ju leva: "Vi lever våra liv på trots mot det oundvikliga. Det är så våra liv blir till." När så döden ändå dyker upp som ett reellt hot måste vi få hålla den ifrån oss: "Den allvarliga sjukdomen kräver den distansen av oss: vi får se på den som om det gäller någon annan som inte heller är sjuk. Som har inget redan hänt."

Egentligen vet vi precis vad som står på spel. Vi vet att vi kan dö, men inte när. Och vi måste få leva tills vi dör.

Det är svårt att klassificera den här boken. Här finns en ingående och initierad sjukjournal över den tre år långa leukemibehandling som författaren gått igenom. En journal skriven av patienten själv, personlig till sin natur men ändå lätt att känna igen sig i för den som vårdats lång tid på sjukhus för någon allvarlig sjukdom.

Under sjukdomens gång reflekterar Rådström över vad som händer med en människa när sjukdomen tar all kraft och uppmärksamhet. Här blir prosan mer essäistisk till sin natur. Författaren tar hjälp av psykologisk och filosofisk sakkunskap men också av en lång rad litterära referenser. Det finns flera författare som skrivit om sin sjukdom och Rådström är väl påläst.

Mot slutet av boken formulerar Niklas Rådström ett slags credo, som jag återkommer till. Men innan dess har han vävt in en personlig levnadsteckning, en barndomsskildring tecknad med lätt hand och fragmentarisk till sin natur men just därför öppen, äkta och drabbande.

Sjukdomen

Under en vistelse på Öland får författaren ett av de giktanfall som under flera år fördystrat hans tillvaro. Men det här anfallet är värre än något tidigare, och när han söker vård visar det sig snart att blodbilden inte är som den ska. Vi får följa honom genom de utredningar som leder fram till diagnosen akut myeloisk leukemi och sedan genom alla de behandlingar, inklusive en stamcellstransplantation, som han får gå igenom.

Sjukdomen kommer att prägla Rådströms liv under flera år. Han vårdas på sjukhus månader i sträck och däremellan i hemmet med hjälp av det vi idag kallar ASIH (Avancerad sjukvård i hemmet). Som den vetgiriga person han är blir han något av en expert på sin egen sjukdom, och som läsare får vi veta mycket om den och om hur behandlingen numera går till. Vad som gör skildringen så stark är att den hela tiden är skriven utifrån patientens perspektiv. Den som drabbats av leukemi eller annan blodsjukdom vet förstås precis vad Rådström talar om, men också vi som sjukhusvårdats för andra allvarliga sjukdomar i dödens närhet har lätt att känna igen oss. Och för den som hittills varit förskonad är boken är påminnelse om hur skört livet är och hur snabbt allt kan förändras.

De dubbla medborgarskapen

I de mer reflekterande avsnitten av boken utgår Rådström bland annat från Susan Sontags essä *Illness as Metaphor*. Sontag skriver där att vi alla har dubbla medborgarskap, ett bland de friska och ett bland de sjuka. Rådström sammanfattar: "De flesta människor får under sitt liv användning för båda passen, men bara ett av medborgarskapen är giltigt åt gången." När vi blir svårt sjuka tas alltså

medborgarskapet bland de friska ifrån oss. Hoppet består i att vi, i bästa fall, kan återerövra det och då lämna tillbaka det pass som gällde bland de sjuka.

En annan tankegång handlar om vad som styr oss – kroppen eller vårt medvetande. När vi är friska upplever vi det så att det är vårt medvetande som har kommandot och att kroppen är medvetandets lydiga tjänare. När vi så blir sjuka vänds allt uppochner. Kroppen tar över och vårt medvetande hamnar vid sidan om. Vi reduceras till att bli betraktare av vad som sker. Tydligast blir detta när vi läggs in på sjukhus och där gradvis förlorar vår autonomi. Rådström beskriver ingående hur en central venkateter (en cvk) sätts på plats och används för provtagning, intravenösa injektioner, dropp och näringstillförsel. Fler slangar, t ex en urinkateter, olika ”infarter” och drän, kopplas till kroppen. Som patient upplever jag det som om jag överlämnar kroppen till sjukvårdspersonalen som nogsamt vakar över att allt fungerar som det ska. Medan medvetandet svävar fritt, iakttagande vad som sker men också vidöppet för rädslor, drömmar och minnen utan riktig ordning.

Tillfrisknandets process markeras genom att kroppen successivt befrias från den ena slangen efter den andra. Jag får börja äta igen, och när jag kommit upp i tillräckligt många kilokalorier per dag kan näringsdroppet tas bort. Urinkatetern tas bort på prov, jag får gå och kissa i en flaska men varje milliliter mäts och noteras. Till slut anförtros mitt medvetande att ta över kontrollen av kroppen på nytt.

Det jag möjligen vill invända mot är den tendens till dikotomisering, att tänka antingen-eller, som präglar främst Sontags men också i viss mån Rådströms sätt att resonera. Alltså att jag antingen är frisk *eller* sjuk, att det antingen är medvetandet *eller* kroppen som styr. Kan det inte vara både och ibland?

Låt mig utgå ifrån mitt eget exempel. Jag har nyligen vårdats fem veckor på kirurgen på grund av en ovanlig form av tarmvred. Två större bukoperationer gjordes med en veckas mellanrum. Nu är större delen av min tjocktarm borttagen och jag har fått en stomi på magen. Jag är på väg att återhämta mig och efter hand återfå mitt medborgarskap bland de friska. Men jag har kvar min stomi och kommer att ha den så länge jag lever.

Ett av mina barnbarn har diabetes men använder hela tiden sitt friska pass även om sjukdomen finns med på livsresan. En av mina vänner, en äldre man, har prostatacancer. Han lever ett gott liv bland de friska men står på hormonbehandling. Och tänk på alla barn, vuxna och äldre, som bär på funktionsvariationer av olika slag, kognitiva eller känslomässiga. Vem är egentligen *bara* frisk – eller *bara* sjuk?

Niklas Rådström är förstas väl medveten om den komplikationen. Jag läser honom så att det snarare handlar om ett val vi har att göra. Att våga tro på och bejaka vårt medborgarskap bland de friska, även då vi vet hur skört allt är. Men samtidigt bära med oss det andra passet i innerfickan, uppdaterat och färdigt att använda, för de tillfällen då vi behöver sköta om våra krämpor och sjukdomar lite mer omsorgsfullt.

Barndomen kommer tillbaka

En stor del av Niklas Rådströms bok är en självbiografisk barndomsskildring. Niklas är enda barnet till författaren Pär Rådström och journalisten, sedermera teaterchefen, Ann-Marie Rådström.

På ett närmast poetiskt språk får vi del av lätt tecknade, närmast fragmentariska bilder som författaren dessutom ifrågasätter. Är det verkliga minnesbilder han återger eller bilder han senare konstruerat för att få berättelsen om sitt liv sammanhängande och begriplig? Hur mycket har han hört i andra hand och sedan infogat?

Det finns en öppenhet och ödmjukhet i författarens sätt att närma sig barndomen som gör det han har att säga så mycket svårare att avfärda. Ty det han skildrar är en mycket ensam pojkes uppväxt, ett barn som får mobilisera all sin fantasi för att överleva. Pappa Pär har han nästan ingen kontakt med alls, särskilt inte efter föräldrarnas skilsmässa. Mamma Ann-Marie är fysiskt mer närvarande, även om också hon inte bara är borta på långa reportageresor utan också mentalt befinner sig i en annan värld. En lång rad barnflickor passerar revy och morföräldrarna får ofta rycka in.

Leken kommer att få en viktig roll i den överlevnadsstrategi som Niklas mobiliserar. Främst fantasileken som senare får näring av ivrigt läsande och många biografbesök. Är det här författaren Niklas Rådström föds? Det är svårt att inte tänka så när jag läser. Men som den vän av dialektiskt tänkande som författaren är ifrågasätter han plötsligt en sådan schablon och undrar om det inte mest var rena tillfälligheter som förde honom in på skrivandets väg!

En och annan läsare kan säkert undra varför Rådström vävt in denna barndomsskildring i sin berättelse om sjukdom. Kanske måste man själv ha varit svårt sjuk för att förstå hur det hänger ihop. Under min egen sjukhusvistelse gjorde jag samma erfarenhet som Rådström. Inte minst när jag var som allra sjukast gjorde barndomen sig påmind. Det var som om den kronologiska tiden upphörde att existera, som om tiden snarare blev ett rum där allt jag upplevt snurrade runt och där enstaka minnesfragment, ofta från barndomen, plötsligt lystes upp med märklig pregnans. Därför upplever jag *Som har inget redan hänt* som en tät och sammanhållen bok, trots bokens olika perspektiv och stilarter.

Sorgen

Författarens pappa, Pär Rådström, dör när Niklas bara är tio år. Det finns i boken en stark skildring av pappans begravning i ett kapell på Skogskyrkogården. Föräldrarna är skilda, och Niklas sitter tillsammans med sin mamma längs bak. I stället för att under tacksägelsen följa med de andra fram till kistan för att säga farväl flyr mamman närmast i panik från akten och tar Niklas med sig.

Niklas försöker med hjälp av enstaka minnesglimtar och sin fantasi skapa sig en bild av den pappa han förlorat. Men hur sörjer man någon som man aldrig riktigt känt? Rådström skriver: "Sorgen kräver att vi ger den ett namn för att den ska kunna utföra sitt arbete. Annars går den vilse i sina uppgifter och vet inte vad den ska göra."

Jag tänker på min erfarenhet av arbete med barn i krig och på flykt, inte minst på barn vars föräldrar är försvunna. Vi brukar uttrycka det som att man inte kan sörja något man inte förstår.

Många författare har skrivit om saknaden efter en frånvarande pappa, men få har uttryckt den känslan så hjärtskärande naket som Niklas Rådström i *Som har inget redan hänt*.

Nyfikenheten, kärleken och hoppet

Som framgått av vad jag skrivit så här långt är *Som har inget redan hänt* en allvarstygnd bok. Men genom texten strömmar hela tiden ett försoningens ljus som blir alltmer tydligt i slutet av boken. När Niklas Rådström funderar över vad som fått honom att överleva utan att förlora hoppet fäster jag mig främst vid ett par av hans förklaringar. Rådström tror själv att det är nyfikenheten som burit honom, som fått honom att iaktta, formulera och försöka förstå. Han sätter här nyfikenheten i kontrast till vetgirigheten. Den senare har också sitt värde men handlar om ett mer målmedvetet sökande efter kunskap. Nyfikenheten strövar mer fritt om kring och gör därför upptäckter av mer oönskade slag, upptäckter som plötsligt kan kasta in nytt ljus i ett mörker som länge syntts kompakt.

En av de erfarenheter jag själv gjorde under min sjukhusvistelse delar jag med författaren. När jag var som sjukast och hade som mest att fundera över för egen del blev jag, helt oväntat, uppriktigt

nyfiken på de sjuksköterskor, undersköterskor och biträden som omgav mig. Jag började intervjua dem om vad som fått dem att arbeta inom sjukvården, och i några fall var vi snart inne i mycket personliga samtal om liv, relationer och vägval. Sådana miniproträtt finns också i Rådströms bok. Kanske är nyfikenheten inte bara en drivkraft i sig utan också ett kraftfullt verktyg för att spränga sig loss från självömkan och dödsskräck.

I bokens sista avsnitt, Hos de levande, kommer så författarens kärleksförklaring till familjen, till hustrun, barn och det nyfödda barnbarnet. Och boken slutar med orden: "Överallt liv. Överallt det levande. Håll fast vid det, min vän."

@ Lars H Gustafsson 2021